

Jorrit Paaijmans

Tekenkunst tussen mens en machine

Nederlands

Tekenkunst is de discipline van de verfijning, het handschrift, de kwetsbaarheid. Een wiebelige lijn, een veeg, een kras op papier: een tekening bevat tastbare sporen van menselijke aanwezigheid. Een tekening toont de beweging van de hand van de maker, inclusief kleine aarzelingen en correcties. Tekenkunst is ook de onzichtbare kracht achter veel nieuwe ontwikkelingen, zowel binnen het kunst domein als daarbuiten. Het medium ligt aan de basis van kennisoverdracht en onderzoek; van grootse schilderijen, bouwwerken en technologische uitvindingen. De afgelopen eeuw heeft tekenkunst zich geëmancipeerd, zich als autonoom medium ontwikkeld. Jorrit Paaijmans doet in zijn artistieke praktijk onderzoek naar de grenzen van de tekenkunst – om deze af te tasten, er overheen te gaan en weer terug te keren. Wat gebeurt er als je het tekenen laat uitvoeren door een machine? Wat gebeurt er als het handschrift niet meer van de maker zelf, maar van een apparaat is? Paaijmans gebruikt het medium niet als instrument, maar plaatst zijn artistieke praktijk in dienst van de discipline. Deze zoektocht lijkt hem paradoxaal genoeg steeds verder van de tekenkunst af te brengen.

Tekenkunst vormt het uitgangspunt voor al het werk van Paaijmans - of dat nu een tekening, performance of kinetische installatie is. Het vervaardigen van tekeningen besteedt hij regelmatig uit aan door hem ontwikkelde en met de hand vervaardigde machines. Ze kunnen doorgaans één handeling herhaaldelijk uitvoeren, meestal het weergeven van een lijn. Hoewel Paaijmans zocht naar een lijnvoering die hij onmogelijk met de hand zelf kon realiseren, lijken de uiteindelijke machines bij het uitvoeren van hun (teken)taak minder precisie en mogelijkheden te demonstreren dan een mensenhand, of specifiek, de mensenhand die ze heeft vervaardigd. Het handschrift van de maker verschuift van tekening naar machine.

De gepolijste, handgemaakte tandwielen zijn een lust voor het oog – zoals vergelijkbare glimmende technologische objecten dat waren voor de futuristen aan het begin van de twintigste eeuw. Blinkend staal lijkt de toeschouwer terug te voeren naar een verloren gewaand geloof in technologie. Paaijmans verkondigt echter geen nieuwe technologische utopie; zijn objecten symboliseren geen vooruitgang. Hij voelt zich nauwer verwant met de kunstenaars van ZERO die in de jaren vijftig instrumenten, beweging en licht op onderzoekende wijze inzetten, en een verschuiving van eindresultaat naar proces in de kunst teweegbrengen. De kern van Paaijmans' werk zit in de manier waarop de machines zijn vervaardigd en de status die hij eraan toekent. Ze tonen liefde voor het ambacht en demonstreren het onderzoek naar en strijd voor de tekenkunst. De indrukwekkende handgemaakte machines geven als objecten in de ruimte meer zichtbaarheid aan de tekenkunst; ze maken haar letterlijk en figuurlijk groot. Maar hoe prachtig ook, het technologische object heeft geen importantie vanwege zijn esthetiek, maar vanwege dat waar het voor staat: het illustreren van de (on)mogelijkheden van de machine – en de complexe relatie tussen mens en machine; en tussen tekenaar en tekening. Als in de constructie van de machine zich het vakmanschap manifesteert, welke rol vervult de tekening dan nog? De verhoudingen worden door Paaijmans op losse schroeven gezet.

Deze spanning komt duidelijk naar voren in de performance-installatie *Radical Drawing Device*, uitgevoerd door een tatoeëermachine die één rechte lijn kan zetten. Het apparaat is ook op maar één plek toepasbaar: de arm van de kunstenaar. Paaijmans bouwde de machine om een in epoxy gegoten model van zijn eigen onderarm. De arm van de tekenaar wordt het papier, de door hem vervaardigde machine vervangt zijn hand. In tegenstelling tot een potloodlijn, is de lijn die het apparaat tatoeëert onuitwisbaar: de eerste (test)uitvoering is meteen de definitieve. Aarzeling, twijfel en foutjes kunnen niet worden gecorrigeerd, maar worden onderdeel van het eindresultaat.

Paaijmans liet de lijn zetten tijdens een twee uur durende publieke performance bij de Verbeke Foundation. Het element tijd werd hier als belangrijke factor de tentoonstellingsruimte binnengehaald. De tekening werd voor de ogen van de toeschouwer vervaardigd en er ontstond een verschuiving van eindresultaat naar proces. De uiteindelijke tekening is niet meer dan een bewijs van de actie die zich afspeelde over een bepaalde tijd; ze toont de sporen van de samenwerking tussen kunstenaar en de machine. Het is de kunstenaar die zich, als een leeg tekenvel, tijdens de performance overgeeft aan de tekenmachine. Paaijmans heeft alle elementen handmatig gecreëerd, om vervolgens de controle uit handen geven; binnen strikt gestelde kaders mag de techniek zich vrijelijk bewegen. Het werk balanceert op het snijvlak van het controleerbare en oncontroleerbare en geeft inzicht in dit spanningsveld.

Transparantie en openheid zijn kenmerkend voor het werk en tonen Paaijmans' omgang met de tekenkunst. Potloodlijnen worden niet uitgewist, resten van de tentoonstellingsopbouw blijven zichtbaar in de presentatie, de functionaliteit van machines wordt aan het publiek getoond. Middels sporen in tijd en ruimte worden de functionerende systemen van de tekendiscipline zichtbaar gemaakt - en doorbroken. In zijn zoektocht laat Paaijmans zich door niets of niemand beperken; binnen een conceptueel kader maakt hij alle tussenstappen op gevoel en permitteert zichzelf een flinke dosis vrijheid. Paaijmans kent zijn klassiekers, zoals *Point and Line to Plane* (1926), het boek waarin Wassily Kandinsky de grondbeginselen van de teken- en schilderkunst uiteenzet. Deze tekst is voor hem van groot belang. Maar waar Kandinsky's werk en geschriften zich kenmerken door methodisch onderzoek, is de werkwijze van Paaijmans meer associatief. Waar in *Point and Line to Plane* de Russische avant-gardist alle mogelijke variaties van een punt noteert, voegt Paaijmans daar met gemak nog een aantal aan toe. Zoals in de installatie *Body #1*, waar de punten en lijnen uit de tekst van Kandinsky vertaald worden in houten cirkels en stevig gespannen blauwe touwen; naar een constructivistisch ogend bouwwerk dat op het eerste gezicht niets meer met tekenkunst te maken heeft. Het bouwwerk is een machine zonder functie, een hand zonder potlood.

De uit 'punten en lijnen' opgebouwde installatie *Body #1* hangt boven een stalen constructie. Dit frame diende als ondersteuning tijdens de opbouw van de installatie, daarna is het, inmiddels zonder functie, als beeldend element achtergelaten. De sporen van de opbouw worden onderdeel van de installatie - een stilzwijgend bewijs van een proces dat zich over een bepaalde tijd heeft afgespeeld - en van de menselijkheid die altijd in het werk van Paaijmans aanwezig is. Hier is niet de arm van de maker, maar zijn tentoonstellingsruimte het tekenvel geworden; de objecten in de ruimte zijn het resultaat van een zoektocht naar de juiste compositie. Het werk kan vanwege de abstracte beeldtaal en theoretische verwijzingen onder de conceptuele kunst worden geschaard. Toch spreekt de abstracte installatie ook tot de verbeelding: ze doet denken aan een rustend lichaam dat steunt op een onderstel van een schip. Binnen in het 'lichaam' bevindt zich het hart in de vorm van ronddraaiende tl-buizen. Het liggende lichaam is een motief uit de kunstgeschiedenis, en in dit specifieke geval is het ook, of vooral, een persoonlijke betekenis die Paaijmans onbewust in zijn werk toeliet. Pas achteraf zag hij de gelijkenis met een lichaam dat hem zo dierbaar was. Hoewel onbedoeld, het werk draagt vervolgens *ook* die betekenis in zich. Zijn artistieke praktijk bevindt zich op het spanningsveld van formalistisch en persoonlijk onderzoek. Door middel van abstracte machines en installaties maakt Paaijmans de mens achter de tekenkunst zichtbaar; de mens die zichzelf vol toewijding in dienst stelt van deze discipline.

- Sanneke Huisman